

Csaba királyfi elárvult népe

Székely konferencia Debrecenben (2009. október 2-3.)

A székelyek körében makacsul élő eredet-mitológiára utalva, ezt a címet is adhattuk volna annak a szakmai tanácskozásnak, amit *Debrecen város Önkormányzatának*, a *Debreceni Akadémiai Bizottságnak* (DAB), a *Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének*, az egyetem *Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának* és az egyetemi ifjúság *Hallgatói Önkormányzatának* a támogatásával az *Erdély-történelmi Alapítvány Székely konferencia* címmel szervezett, és 2009. október 2-3-án rendezett meg. A rendiség korában öngazgatási és területi autonómiával rendelkező, a nyugati keresztény civilizációhoz és a magyar nyelvű kultúrához tartozó nép múltjával foglalkozó szakmai konferenciára a szervezők huszonöt erdélyi és magyarországi történész jelentkezett be. Közülük ketten – gondjaik miatt – a meghívók szétküldését követően lemondták szereplésüket. Ezért csak huszonhárom előadás hangzott el. Az előadások szerteágazó tematikája mellett nehezítette a rokon témák időbeni egymás mellé rendelését, hogy néhány előadó – más irányú szakmai elkötelezettsége miatt – kénytelen volt szereplését a MÁV menetrendjéhez igazítani. Ezért – a lényegyet tekintve – csak az egyháztörténelmi előadásokat, és – egy kivételével – a székelyek hadviselésével kapcsolatos témákat sikerült – a kronológiai elvet is figyelembe véve – egy „tömbbe” rendezni. A 23 előadás nem fogta át a székely múlt történelmileg megszólaltatható és tanulmányozni érdemes legfontosabb terepnumait. Bár mostanában örvendetesen megsaporod-

tak a középkori és egyházi forráskiadások, de ezek feldolgozói és értékelői még nem érezték szükségét munkájuk mostanra feltárt eredményeit bemutatni. Az információk szerint végre több székelyföldi múzeumnak is sikerült régész munkatársakat alkalmazni és – mint hírlík –, ezek a fiatalok a honfoglalás koráig visszatekintő ásatásaik során új mondanivalóval jelentkezhetnek majd a Székelyföld benépesülését, és a korai Árpád-kor történetét faggató témákban is. Konferenciánktól azonban – bizonyára az ásatásra alkalmas meteorológiai viszonyok miatt – távol maradtak. Benkő Eleket pedig – aki a szervezés kezdetén jelezte részvételi szándékát – egy németországi konferencia tartotta vissza kutatási eredményeinek Debrecenben történő ismertetésétől.

A székelyföldi múzeumokban dolgozó régészek közül Sófalvi András tartott előadást. Kutatásának lezáratlansága okán azonban eddig feltárt eredményeit elhamarkodottnak vélte írásban publikálni. A régész türelmével hosszabb ideje vartatja már a regékben, mondákban és legendákban bővelkedő *Udvarhelyszéki mesterséges barlangokat*. Szeretné megtudni, hogy a 16-17. században a hegyek hasadékaiban mentén a „puha,” itt-ott törmelekes kőzetbe vájt barlangok állandó lakhelyek, pásztorszállások, idegen hadak előli menedékhelyek voltak-e, vagy esetleg más célt szolgálhattak?! Az emberi élet nyomai – tűzhelyek, cserepek, szerszámtöredékek, állati maradványok – rendre feltalálhatók ezekben a mesterséges barlangokban, de ezek nem „szólnak” az itt-tartózkodás okairól.

A konferencián elhangzott hat katonai-, illetve hadtörténeti téma (Kordé Zoltán, Koszta István, Gottfried Barna, Berekméri Árpád Róbert, Illéfalvi Péter, Nagy Szabolcs) önmagában jelezhetné, hogy hadi nép volt a székelység. Erre azonban legfeljebb csak az utal, hogy a Kordé Zoltán által vallott késő-középkorban megújult a 14-15. századig használt fegyverzet, ami a hadviselés új formáit eredményezte. A *Katonáskodás és társadalom a késő-középkori székelységnél* című előadásában ennek a hadászati és társadalmi változásnak szegődött a nyomába Kordé Zoltán. A hadfelszerelés és hadszervezet átalakulásával együtt járt a székely társadalom gyökeres átrendeződése. Ennek egyik jele volt a lesúlylyedés és presztízsvesztés kiváltotta 1562-es székely felkelés. Ennek megtorlásaként II. János király a szabad székelyek sokaságát kényszerítette magánföldesúri jobbágysorba. A felkelés leverésében segédkező előkelőknek a király tucattjával ajándékozta a jobbágysorsra vetett székelyeket. A jobbágycsaládokkal gazdagított székelyek vagyoniilag, és ezzel tekintélyben és rangban is emelkedtek. A fejedelmi szolgálatot vállalók tekintélyes adománybirtokra tettek szert. Az autonóm Székelyföld belső igazgatását a közszékelyektől címeres armális szerzésével elkülönülő, új státuszú és presztízszű lófők vették át.

A megváltozott társadalmi státuszú és presztízszű lófökből toborzódó nemesség tagjai a szokványos székely karriertől eltérő közéleti pályát futottak be. A katonai szolgálatot többnyire odahagyták, és a széki igazgatási és bírói feladatok végzését ragadták magukhoz. Erre szolgáltatott példát Balogh Judit előadása: *Egy rendhagyó székely karrier: Bögözi András*. Egy olyan, nemességet szerző, latin írásbeli és jogi műveltséggel rendelkező lófő életpályáját és karrierjét mutatta be,

aki tekintélyét, presztízst a széki közgazgatás és bíraskodás vállalásával – és közbizalmat keltő végzésével – alapozta meg.

Bözödi András a harctéri hősiesség helyett alfabetikus műveltségének köszönhetően emelkedett ki a tapasztalati kultúrával élő közszékelyek sorából. Ehhez viszont tanítókra, iskolákra volt szükség. Tüdős S. Kinga előadásában azt vizsgálta, hogy a 16-17. században hogyan viszonyult a székelység az iskolai műveltséghez. Azon túl, hogy bemutatta a korabeli iskolákat, a reformáció vallási meggyőződésből és a hit mélyítése szándékából népszerűsített iskolakultuszát, példával illusztrálta a tehetős székelyek iskolaállítási buzgalmát is. Statisztikai adatsorral ugyan nem rendelkezünk róla, de az iskolatörténeti kutatások sorra igazolják Tüdős S. Kinga megállapítását: a szabad társadalmi rétegek körében a 16-17. századtól fokozódott az igény a társadalmi mobilitást élénkítő iskolai oktatás, az alfabetikus műveltség megszerzése iránt.

Búza János a 17. század elején Székelyföldön még csak elvétve előforduló gazdasági műveltséggel rendelkező kalmárok egyikének visszaemlékezését elemezte. *Egy székelyföldi kalmár a nagy pénzromlásról* című dolgozatában a marosvásárhelyi illetékességű Nagy Szabó József zsörtölődésének hazai és nemzetközi okait vette számba. Az említett kereskedőnk Bethlen Gábor 1623-as pénzváltási rendelete következtében egyetlen év alatt 180 ökor, illetve 104 vég angol posztó árát, 2500 forintot vesztett. A numizmatika világában és a közgazdaságtan tudományában is jártos történész az európai pénzrontás és az árforradalom összefüggéseinek számos mozzanatára világított rá.

A székelyeknek a megtelepedéssel és a 15-16. századtól polarizálódó gazdasági

helyzetével függött össze, de az individuális polgári tulajdon meghonosítása irányában tett lépésekkel kapcsolatban bontakozott ki a vita a székely örökség fogalma körül. E sorok írója *Gondolatok a „székely örökségről”* című előadásában a fogalom rendi és polgári tartalma közötti különbségeket vázolta fel. Ráirányította a figyelmet azokra a vagyoni tartalmú szabadságjogokra (pálinkafőzés, kereskedelem, iparúzés, korcsma- és meszárszéktartás, boltnyitás stb., és közbirtokossági (legelők, havasok, folyók, tavak, hegyek, erdők), illetve közhasználatú (ugar, makkos, nádas) javakra, amelyeket a határregulációkig a közösség minden tagja szabadon és korlátozás nélkül használt. Ezek többségét a haszonelvű liberalizmus számolta fel, rászabadítva a polgári korszak falusi pauperizmusát a Székelyföldre.

A következő kronológiai és történeti korokhoz a kontinuitást a vallási, illetve egyháztörténeti témák biztosították. Tóth Levente *Egyházi és nemesi elit az Udvarhelyi Református Egyházkerületben* című előadása világított rá arra a társadalmi jelenségre, amely az egyházi és világi értelmiséget rangban, presztízsből, társadalmat szolgáló elkötelezettségben és felelősségben – ugyanakkor egymás karrierjét is támogatva – összefűzte. Személyekig leásó vizsgálattal tárta fel, hogy a 17. század második felétől a 39 anya- és 25 leányegyházról a 19. század első feléig 52 anya- és 39 leányegyházra szaporodó református egyházmegyében az előkelő világi családok milyen rokoni, baráti és patrónusi szálakkal kapcsolódtak magukhoz a református gyülekezetek lelkészeit, s a lelkészek közösségén belül – világi patrónusi háttérrel – milyen távlatok nyíltak az esperesi címek és javadalmak megszerzésére.

Horváth Iringó az Erdővidéki Református Egyházmegye tizenkilenc gyüle-

kezetének (17 anya- és két leányegyház) textíliáiról készített leltárt, összehasonlítva a ma található terítőket, asztalkendőket, egyéb célú textíliákat a korábbi leltárak alkalmával számba vett ilyen tárgyakkal. Az idő és mostoha körülmények okozta pusztulást jellemzi, hogy míg 1848-ban 17. századi textíliákat is nagy számban vettek nyilvántartásba, mára a 18. századi textíliák is eltűntek, csak a leltárkönyvek halványuló bejegyzései tájékoztatnak valamikori létükről. A leltári számbavétel kiegészült a textíliák funkciójának, állagának és esztétikai megjelenésének leírásával is.

Regionális kötődésű egyháztörténeti kutatást végez Tamási Zsolt. Témája *A csíki és gyergyói római katolikus papság 1848-1849-es forradalomban tanúsított magatartása*. Az események lázában tervezett radikális egyházi reformok lokális zsinati vitáinak ismertetése mellett beszámolt a csík-, gyergyó- és kápszonszéki plébánosok forradalom alatti tevékenységéről, a debreceni kormányhoz és a függetlenségi nyilatkozathoz való viszonyáról. Ismertette a trónfosztás pozitív fogadtatásának megnyilvánulásait. A gazdag levéltári forrásanyag teljességre törekvő feldolgozásával követte nyomon Ferenc József kormányának papokat büntető szigorát, és a megtorlás alá vont plébánosok meghurcoltatását.

A székely hadászat története számtalan tisztázatlan kérdést rejteget még. Legrészletesebben máig a határőrség Mária Terézia parancsára történt megszervezését ismerjük. Keveset tudunk azonban az akkor felállított határőrezredek mozgásáról, harcáról, hősi halottairól, a katonáskodók családi és anyagi hátteréről.

A székely határőrségnél is kevesebbet tudunk az I. világháború alatt megszervezett székely hadosztályról. A róluk való hallgatást mélyítette az állami akarat,

majd a témával való foglalkozás tilalma. 1949 és 1990 között tilos volt a székely hadosztály 1918-1919-es megszervezésével, harcaival, fegyverletételével, a hadosztály katonáinak és tisztjeinek utóéletével foglalkozni. 1990 után is csak magánszorgalmú érdeklődés, és levéltárosi szorgalom tárt fel néhány részletkérdést múltjukból.

A székely konferenciára ígért előadásából – az idő szorításában – Koszta István mellőzte a románok 1916-1917-es Erdély elleni támadásának az ismertetését. Témáját azzal indította, hogy a franciák ösztönzésére 1918 novemberében a román politikusok – miniszterelnök csere árán – még a német fegyverletétel pillanatai előtt megindították Erdély ellen a katonai támadást. Az őszirózsás forradalmat követő napok „rablós” zűrzavarában a székelység képtelen volt önvédelmét megszervezni. A bizonytalan helyzetben Bartha Albert hadügyminiszter Kratochwill Károly ezredesre bízta az ellenálláshoz szükséges haderő megszervezését. Ennek a haderőnek lett része az 1. székely huszárezred. Koszta István ennek az alakulatnak a harcait és történetét ismertette, annak feloszlásáig, illetve tisztjeinek és katonáinak a Horthy parancsnoksága alatt küzdő nemzeti hadseregbe olvadásáig.

A románok ellen küzdő – Kratochwill Károly szervezte – székely hadosztály debreceni fogadtatását ismertette Gottfried Barna (*A székely hadosztály és Debrecen, 1919*). A hadosztály akkor óhajtott a főhadiszállását Debrecenben felállítani, amikor a várost birtokba vették a tanács hatalom államosítást és túszedést gyakorló lokális diktátorai. A zömmel egyházi, egyetemi és közigazgatási, igazságszolgáltatási területen dolgozó értelmiségiekből álló városi elit, a közép- és kispolgárokból álló városi lakosság annyira megrettent a teljhatal-

mú, Pestről vezényelt provinciális diktátoroktól, hogy küldöttséget menesztett a román katonai vezetéshez: mentenék meg a várost a vörös diktatúrától. Ilyen szituációban fanyalgott a vörösökkel való összejátszással vádolt székely hadosztályt fogadni a város vezetése. A kálvinista város átengedte a hatalom gyakorlását a bizánci értékrendű román megszállóknak, akik nemcsak botozták és kirabolták a város lakosságát, hanem Romániához is szerették volna csatolni.

A székely hadosztály katonáinak, pontosabban tisztikarának egyletté szerveződött utóéletét ismertette Nagy Szabolcs *A Székely Hadosztály Egyesület tevékenysége 1919-1944* között című előadásában. Hangsúlyozva, hogy az egyesületté szerveződés csak azok számára adatott meg, akik a megcsonkított országban éltek. Az 1944-es zsidómentő akciói miatt többször elmarasztalt egyesületet 1949 után a kommunista hatalomgyakorlók nem engedték újjászervezni. A veszprémi levéltárban őrzött iratmások és iratok bizonyossága alapján a székely hadosztály tisztjeinek 1924-es első találkozásától 1944 végéig működhetett az egyesület. Mind a német, mind a szovjet megszállók tiltották a tevékenységét. A németek és nyilasok a zsidómentő akcióit kifogásolták, a szovjet megszállókkal kollaboráló kommunisták pedig nacionalizmussal és irredentizmussal vádolták a szervezetet.

Két előadás a második világháború alatt besorozott székely katonákkal és az önkéntes székely nemzetőrök történetével foglalkozott. Berekméri Árpád Róbert *Székely tüzérek a Donnál* című témával jelentkezett. Mondanivalóját azonban *A marosvásárhelyi 27/2. könnyű ágyús tábort 1942/43. évi tevékenysége a doni hadszíntéren* alcímmel pontosította. Jelezve, hogy egyetlen – többségükben székelyekből toborzott – üteg

tevékenységét elemzi. A dr. Bárkányi Zoltán parancsnoksága alá tartozó „könnyű ágyús tábort” Marosvásárhelyt állították fel, és a 23. könnyű hadosztály 21. (kassai) gyalogezredét támogatta a Don menti harcokban. Az üteg több halálos áldozatot kívánó veszteséggel 1943-ban keveredett haza, és Marosvásárhelyen feloszlatták.

Illésfalvi Péter is a II. világháborús székely hadtörténetet kutatja. Témája a *Székely határőrség 1941-1944*. A II. bécsi döntést követően a „román államba zsákszerűen beékelődő,” Magyarországról vasúton csak a háborús viszonytagságok közepette megépített összekötő vasútvonalon megközelíthető Székelyföld – mint később bebizonyosodott – ki volt téve a románok bármikor bekövetkező támadásának. A kérdéskör mindenoldalú vizsgálatának hiányában ma még eldönthetetlen, hogy tényleges stratégiai döntés, vagy a székely katonai múlt iránti nosztalgia, netán az 1942-es költségvetés megvitatása során felmerült ötlet iránti lelkesedés nyomán született-e meg az elhatározás, de 1942 március végére már 10 zászlóalj 27 puskásszázadát sikerült nemzetőri szolgálatba állítani. Az „átlagon felüli buzgalommal és példaadó szorgalommal” szervezett nemzetőri egységek – a mezőgazdasági munkák dandárjától eltekintve – bár ellentmondásos, de folyamatos kiképzésben részesültek. 1943 októberére már 20 zászlóalj kiképzését kellett volna szervezni. Sok székely származású tiszt azonban – egy korabeli jelentés szerint – a pesti „árnyékszékéből átalakított kis, büdös irodáját” többre becsülte „a havasok ózondús levegőjénél.” Azért-e, mert gyávák voltak, vagy azért, mert sejtették, hogy Sztálin hadseregének halált osztó áradatával kellene szembeszállniuk? A hadtörténetesek feladata, hogy megválaszolják a kérdést.

A vontatottan polgárosodó Székelyföld lakossága a közlekedési infrastruktúra gőzerőre váltása, az urbanizáció ütemének gyorsulása, a gyáripár kiépülése helyett az idők múlását máig hitelesebben méri a sírkeresztek szaporodásával, a közigazgatási eljárások titulusának változásaival, és a pénzforgalommal összefüggő szegénység mélyülésével. Első „nagy változás” volt az életükben, amikor a székeket vármegyékké szervezték, és a királybírákat főispánnak tituláltatták velük. A székelyföldi közigazgatásnak ezeket a változásait több tanulmányában vizsgálta már Pál Judit. A konferencián *Az utolsó székelyföldi királybírák – az első főispánok* címmel tartott előadást. Az 1841-1843-as országgyűlés által kiküldött rendszeres bizottságnak az *Erdély területének célszerűbb politikai felosztásáról* szóló jelentéséig nyúlt vissza. Rámutatott, hogy az 1848-as unió megkívánta – törvényi és igazgatási – harmónia megteremtését a honvédelem, majd pedig Ferenc József törvénytelen uralma gátolta. Az alkotmányosság visszaállítását követően az 1870: XLII. törvénycikkkel kezdődött meg a székek átszervezése, és az 1876-os megerendéssel fejeződött be. Ekkor váltott a széki királybírók funkciója főispáni szerepkörre.

A kuriozitások, a gazdasági élet, a katonai szolgálat, valamint az egyháztörténet és a közigazgatás átszervezésének fontos kérdései mellett a székelyföldi társadalom szellemi életére is vetült egy-két fénypászma az előadások során. E kérdéskört illetően a kronológiai renchezhez igazodva, Hermann Gusztáv Mihály *A székely virtuális múlt* jellemzőit elemző tanulmányát kell elsőként említenünk. A forráselemzésben jártas, jó tollú szerző a középkortól máig élő eredetmondáknak, krónika-mutációknak és a hamis oklevelekkel terjesztett vagy terjedő

tévhiteknek az oszlatója. Szintetizáló módon gyűjtötte csokorba és tárta fel azokat a népi hiedelmeket, amelyeknek igazolására utólagos forrásokat kreáltak a székelyek vagy a középkori krónikaírók. Az előadó nem elégedett meg azzal, hogy csokorba szedje a manipulált vagy hamisnak bizonyult forrásokat. Feltárta a hamisítás okait és indítékait is. Egy hiedelemmel – a román impériumváltást követően – a székely himnuszba is bekeverkedő Csaba királyfi mítoszával azonban az elutasításon kívül – mint eddig senki – ő sem tud mit kezdeni. Magyaráztatnak is, cáfolatnak is kevés a székelység hadi nép volta, a magyar honfoglalók várt és vélt megsegítése, a csatlakozó népekre háruló elő- és utóvéd szerepkör kifejtése. Önmagában a rendi autonómia és lokális elhatárolódás sem magyarázza ennek a hitnek a makacs virágzását. Időnkénti felerősödésére talán magyarázat, hogy az erdélyi nemesség – karöltve a magyarországi és erdélyi arisztokráciával, akik közé a székelyek közül is számosan befurakodtak –, már Mátyás uralkodásától lenézte a munkás-harcos székelyeket. A vérüket mégis hullató közszékelyek hősi múlttal vigasztalódtak. A középkor legendás-mitológias légkörében, majd a hőskultuszt dédelgető romantika korában születtek hasonló mitológiák a nemzetté szerveződő népek geneziséről. A hegyek között, apró falvakban élő, a szántóvető foglalkozás mellett ráérősen pásztorkodó székelység körében, mint májusi eső után a gombák, úgy termettek a mítoszok, mondák, legendák. A titkokat rejtő erdőkben kószáló lélek fogékony a mitológiára, együtt élteti azokat a természeti valósággal. Az írás, a betű presztízse nagy tiszteletnek örvendett a székelyek körében. A legrégibb róluk szóló és hozzájuk papjaik által eljutó krónikák – Anonymus, Kézai – kedves mitológiát hirdettek. A magyaro-

kat megelőző „honlakosokat” tisztelték bennük. Az állatok éjszakai szállásán mészázó, nótázó, farigcsáló, mesét fabrikáló pásztorok, a zsindelet hasogató, gerendát faragó, szerszámfát válogató erdőélők, az eke után ballagó szántóvetők csak-csak eltöprengtek azon is, hogy a harcmezőkön miért hullatják annyian és oly gyakran vérüket. Az álmaikat benépesítő – harcmezőn maradt – rokonaik sorsát is el kellett rendezni. A legkisebb királyfi vezérletével a Tejúton, jó helyen tudták őket. Bárhová léptek, csillagot rúgva nyargalásztak ott a győzelem felé haladva a lovak patái. A mesemondó kedv teremtette virtuális valóság a tavaszi és őszi erdők szépségét ezüstcsengéssel töltötte meg. Ennyi szépséget és harmóniát pedig Csaba királyfi is, a harcmezőn hullott rokonok is megérdemltek. Ha kicsit földhöz ragadtabb, „lehetesebb ízű” is a történetírás kínálta alternatíva, majdnem annyira bizonytalan, mint Csaba és népének bujdosása-lappangása. S ha Csaba nem, élükre áll Decebál. A *Suplex libellus valachorum* óta kínálják őket ezzel a mitológiával is.

A mítosz és legenda felvirágzása majdnem azonos időben kezdődött a székely múlt kutatásában a mitológiaoszlato tudományosság igényének a jelentkezésével. 1790-91-ben kapcsolódott össze a felvilágosodás racionalizmusa és a vívódó nemzetteremtés romantikus árama. Megelőzte ezt Erdélyben is, Magyarországon is II. József erőltetett germanizáló despotizmusa, és felerősítette Herdernek a magyarságot halálra ítélt jóslata. Magyarországon Kazinczy, Erdélyben Aranka György állt ennek a nyelvi megújulásnak, és mitológiából történelmet kibontó szellemi mozgalomnak az élére. Aranka György a történelmi források és nyelvemlékek kiadására megszervezte a Kéziratkiadó Társaságot, miután az 1790-1791-es országgyűlés elé

terjesztette az erdélyi Nyelvmívelő Társaság tervezetét. Arankák munkáját ösztönözte az is, hogy Ludwig Schlözer 1797-ben három kötetes szintézist jelentetett meg az erdélyi szászok történetéről. Ebben „megreformálta” az erdélyi magyarok és székelyek történelmét is. Az Aranka György irányításával működő forráskritikai tevékenységet, és a székelyek történetével kapcsolatos források feltárását, kiadását Biró Annamária értékelte (*A székelyek történetére vonatkozó kutatások az Erdélyi Nyelvmívelő Társaságban*).

A mitológiák ősidóktól mostanig melőzhetetlen kellékei a történelmi tudatnak. Ha oszlik is egyik–másik, újabbak honosodnak meg. Pozsony Ferenc kutatása bizonyítja ezt, aki *A székelyföldi románok* című előadását *Miénk itt a tér... Szimbolikus térfoglalás Székelyföldön* címen fejlesztette dolgozatá. Kutatása során azokat a történelmi és etnográfiai jellemzőket, kultikus célú tárgyi emlékek szaporodását vette számba, amelyek a római katolikus, református és unitárius vallású székelyföldi lakosok településein indokolatlanul gyors ütemben honosították meg az ortodox görögkeleti civilizáció ideológiai intézményeit – templomok, kolostorok, apácazárdák moldvai, havasalföldi történelmi szereplők szoboremlékei – és történelmi jelképeit.

A mitológiai és ideológiai küzdelem narrációs teréről az anyagi valóság tájaira kalauzolt bennünket Balaton Petra előadása. *Közéleti személyek Székelyföld fejlesztéséről* című előadása *Székelyföldi tabló (Közéleti személyek emlékiratai Székelyföld fejlesztésére a 19. század utolsó évtizedeiben)* címmel fogalmazódott tanulmányá. A kiegészítés után gyors ütemben modernizálódó, rohamosan urbanizálódó főváros mellett a dualista Magyarország peremvidékein gyökeret vert a falusi nyomor. A fejlesztésé-

nek gócaitól egyre távolodó Székelyföldön a gyáripari termékek megjelenésétől, a közhasználatú erdők, legelők és fűtermő mezők telekkönyvezését követően a megélhetés elemi feltételeitől is tömegével estek el a székelyföldi lakosok. A szegénység, elesettség mértéke vetekeedett a Kárpátalján tapasztaltakkal. A székelyföldi képviselők, tapasztalván a végpusztulással fenyegető állapotot, emlékiratokban sürgették a kormányt a központi segítség megszervezésére. Balaton Petra ennek a társadalompolitikai mozgalomnak a kibontakozását és jellemzőit elemezte.

A székely szegénység történelmi, társadalmi válságának szociografikus hitelű szépirodalmi megjelenítése Böződi György nevéhez fűződik. *Székely bánja* című regénye magába sűríti a modernizáció mostohagyerekeinek minden nyomorúságát. Megjelenésekor élénk visszhangot váltott ki. Cseke Péter irodalomtörténész *A székely bánja előtörténete és utóélete* című dolgozatában a regény erdélyi szociográfiába – és a két világháború között kibontakozó népi szemléletbe – gyökerező előzményeit tárta fel. A mű ismertetése során külön hangsúlyozta Böződi történetírói készültségét. Hivatkozott a szépíró által „kicédulázott” levéltárnyi forrásra, amiből nagy ívű történeti szintézis körvonalai sejlettek fel, s amit egy házkutatás alkalmával lefoglaltak, s a *Székely bánja* írójához sohasem kerültek vissza. Cseke Péter utalt a Böződi György által túlhangsúlyozott „osztály-harcos szemléletű” székely jobbágyosítás vitatott kérdéseire is. Mint korábban Szabédi László, Cseke Péter is úgy véli, hogy Böződi inkább „a rab hétköznapi” igazságtalanságait, semmint a történelmi múlt kevésbé önző értékrendjét szólaltatta meg sokat vitatott regényében. A polgárosodás során perifériára sodródott székelység veszteségei

sűrűsödtek Bözödi György életének útvesztőibe.

A Székelyföld történetének polgári korszakáról szóló esettanulmányok közül Kocsis Lajos munkáját – *A Csíki Lapok történetéhez* címűt – kell még említenünk. A Csíkszeredában 1888 decemberében megjelenő lap a város és megye értelmiségének összefogásából született. Az ország anyagi és szellemi erőinek koncentrációjára jellemző, hogy a Pesten megjelenő lapok száma ekkorra már túlhaladta az európai városokban megjelenőket. A Pesttől hatszázhatvan kilométernyire fekvő megyeszékhelyen azonban ez volt az első és 1914-ig az egyetlen közeleti lap. Az ország fővárosa és Csíkszereda között tátongó szakadék jól tükrözi azt a közönyt, amivel a hivatalos Magyarország távol tartotta magától a perifériákat. Ez a közöny éltetette és élteti máig a Csaba királyfiba kapaszkodó mitológiát. Pedig a székelyek a rendiségből való kilábalás során a polgári lét tartalmi követelményeihez igazítandó értékrendjüket a magyarság kultúrájához és sorsához kötötték. Fogyó holdként zsugorodó közösségi létüket ma is a magyar kultúrában szeretnék visszatükröződve látni. A múltjukkal foglalkozóknak azonban tapasztalniuk kell, hogy az intézményes történetírás és a regnáló politikai kurzus népszavazása Decebál uralma alá vetette a székelységet. Ezt a kettősséget fogalmazta meg a konferencia két előadása, Egyed Ákosé és Pál-Antal Sándoré.

Egyed Ákos *A székely politikai identitás változásai 1790 és 1845 között* címmel azt vizsgálta, hogy a polgárosodást előkészítő politikai csatározások során Erdély három rendi nemzete közül a székelység miként határozta meg identitását, és ennek során hogyan viszonyult a magyarsághoz. Az 1790-91-es kolozsvári országgyűlésen a székely követek ra-

gaszkodtak hun eredetükhöz, és a „még Scythiából hozott, és azt sok jeles dologgal fényesített ősi” szabadságukhoz. Szükségesnek tartották azonban azt is hangsúlyozni, hogy soha is „a Magyarokkal nem... verekedett; de sőt vélek mint hajdoni valóságos véreivel erejét öszvekapcsolva” harcolt. Egyed Ákos vizsgálta azt is, hogy a „régí székely szabadság” és az egységes állampolgári jogegyenlőség követelése milyen identitásbeli konfliktusokat gerjesztett, és hogyan formálódott harmóniává az 1848-as forradalom társadalmi reformokért és nemzeti függetlenségért vívott fegyveres harcai során a székelyek között.

A konferenciát Egyed Ákos előadása nyitotta. Az előadások tanulmányra fejlesztett témáiból szerkesztett, rövidesen megjelenő kötetet Pál-Antal Sándor összegzése zárja majd. Székelyföld és Erdély hosszú ideig egyetlen magyar nyelvű levéltárosa adatszerű pontossággal mérte fel és értékelte az Európába tartó székelységgel foglalkozó történelmi tanulmányokat. Két évtized szellemi leltárát készítette el. Az elvileg már korlátozhatatlan kutatási szabadság jegyében született tanulmányokat érték-orientált szemlélettel vizsgálta. Megállapította, hogy a spontán kutatási hajlandóságot nem hangolja össze sem erdélyi, sem magyarországi intézmény, és a történészi érdeklődés alig-alig érinti a székelység huszadik századi történelmét.

Akik a múlttal foglalkozunk, valamennyien ismerjük a szabad kutatásnak a Duna és Olt partján érvényesülő objektív és szubjektív gátjait. Ismerjük az egymással szembeesülő mitológiákat, ugyanúgy a történetírói háryjánoskodásokat is. Olykor-olykor belelapozunk az emberek cselekedte történelem helyett kínálgatott, pusztán vegetációs problémákat tárgyazó írásokba, a felelősség hiányával dicsekvő álhistoriákba. A reg-

náló hatalom számára kényes múltbeli problémák vitatását tiltó parancs helyett elkövetett manipulációkat is érzékeljük, amikor az emberi akarattól és cselekvéstől független folyamatok publicisztikai színvonalú szellemi termékeit kínálják történelmet pótló olvasásra. Azon sem csodálkozunk már, ha az európai gazdasági és társadalmi fejlődés eredményeként formálódott nemzetek történelme helyett a Kárpát-medence embertakaróját, mint a flóra és fauna mását kínálgatja tanulmányozásra a globalista divatot követő szemlélet.

Az Erdély-történeti Alapítvány szervezte konferencia előadói bizonyára sokat botladoznak, tévedhetnek is, de nem szeretnének a történelem tárgyáról és témájáról lemondani, sem annak szakmai szabályaival szakítani. Hitük szerint a ma is csábító politikai és ideo-

lógiai divatok ellenére Európa földrajzi és civilizációs térségében a történelem a nagycsaládoktól, a nemzetségektől, a törzsektől az időközönként változó társadalmi alakulatokon és szerveződéseken át a közös identitást és kultúrát megteremtő nemzetek egyikének vagy mindegyikének a múltjával foglalkozó tudomány. Benne az ember annyival több egy pusztán vegetatív lénynél, amennyivel értelme és divatkövetése meghaladja a vegetációt, a nemzet pedig annyival több az embertakarónál, amennyiben képes a vegetáció szintje fölé emelkedő tudatos és spontán, de szükségszerű szervezeteket és kereteket teremteni létezése számára: pontosan annyiban, amennyiben nem faji, nem pusztán vegetatív biológiai, hanem gondolkozással párosult történelmi létet él.

Takács Péter